

ÜNİTE 8

Cebri İcra

Giriş

Hakları ihlal edilen veya yerine getirilmeyen kişiler, haklarını elde edebilmek için öncelikle devletin yargı organlarına başvuruda bulunurlar. Mahkemedен lehine bir karar aldıktan sonra mahkeme kararına rağmen hala haklarını elde edemiyorlarsa mahkeme kararının zorla yerine getirilmesi için devletin yetkili cebri icra organlarına başvurarak icra takibi başlatılmasını talep ederler.

Genel Olarak Cebri İcra Kavramı

Maddî hukuktan kaynaklanan hakların devlet gücünü kullanmaya yetkili olan organlar eliyle gerçekleştirilmesine hizmet eden faaliyetler bütününe cebri icra, bu faaliyetin usul ve esaslarını belirleyen hukuk dalına ise cebri icra hukuku (takip hukuku) denilmektedir. Bir hakkı ihlal edilen veya yerine getirilmeyen kişinin, hakkını elde edebilmesi için başvurması gereken yol, kişinin öncelikle devletin yargı organlarına başvuruda bulunması, mahkemedен kendi lehine bir karar (ilâm) alması ve mahkeme kararına rağmen hakkının yerine getirilmemesi durumunda, mahkeme kararının zorla yerine getirilmesi için devletin yetkili cebri icra organlarında, icra takibi başlatılmasını talep etmektir. Zira, hakkı ihlal edilen veya ihlal edilme tehlikesi altında olan kişinin, hakkını (meşru müdafaa gibi belirli istisnai durumlar dışında) kendisinin elde etmesi, hukuk kurallarından doğan zor kullanma yetkisinin sadece devlete ait olması ve hukuk devleti ilkesi nedeniyle yasaklanmıştır (ilhakı hak yasağı). Kişilerin bizzat güç kullanarak hak arayışına girişmesi, uyuşmazlıkların taraflarının ekonomik, sosyal ve bilgi düzeylerinin farklı olması nedeniyle keyfi uygulamalara ve suiistimallere yol açarak hukuk kurallarıyla oluşturulmaya çalışılan toplumsal düzeni bozacağından; her hukuk sistemi, kendi koymuş olduğu kurallara uyulmaması halinde, bu kuralların yaptırımlarını belirleme ve uygulama yetkisine sahip yargı ve cebri icra organlarını oluşturmalıdır.

Alacak ve borç kavramlarına cebri icra hukukunda yüklenen anlam ve içerik, maddî hukuktaki, özellikle borçlar hukukundaki anlamından daha geniştir. Bunu açıklamak için öncelikle maddî hukuktaki hak kavramını ve bu bağlamda alacak ve borç kavramının yerini belirlemek gerekir. Maddî hukukta haklar kamu hakları ve özel haklar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Cebri icra, özel hakların ifasıyla ilgilendiği için kamu hakları burada açıklanmamıştır. Özel hakların ayırt edici özelliği, bu hakların karşısında bir yükümlülüğün (borcun) (Gözler, s. 157) ve buna bağlı bir sorumluluğun yer almasıdır. Özel haklar, kişilerin özel hukuktan doğan hakları olup, niteliklerine göre mutlak haklar ve nispî haklar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Mutlak haklar, herkese karşı ileri sürülebilen haklardır.

Kişilik hakları ise kişinin maddî ve manevi bütünlüğünü korumasını sağlayan, kendi şahsı üzerindeki haklardır. Nispî haklar ise hak sahibi tarafından ancak belli kişi veya kişilere karşı ileri sürülebilen haklardır. Nispî hakların büyük bir bölümü borç ilişkisinden kaynaklanır, başka bir deyişle borç ilişkisinden doğan talep hakları (alacak hakkı) nispî hak niteliğindedir. Borç ilişkisinden doğan talep hakkının karşısında da kuşkusuz bir yükümlülüğün (borcun)

yer alması kaçınılmazdır. Bu haklara borç ilişkisinin tarafı olmayan kişilerin sahip olması veya borç ilişkisinin tarafı olmayan kişilerin hakkı ihlal etmesi söz konusu değildir. Daha özele inildiğinde, maddî hukukun bir dalı olan borçlar hukukundaki borç kavramı ise geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde anlaşılır. Geniş anlamda borç, iki taraflı bir hukukî ilişkide taraflardan birinin (borçlu) bir şeyi vermek, yapmak ve yapmamak suretiyle bir edimi yerine getirmek borcu altına girdiği, diğer tarafın (alacaklı) ise bu borcun ifa edilmesini (yerine getirilmesini) talep hakkına sahip olduğu bir borç ilişkisi olarak anlaşılmaktadır. Dar anlamda borç ise bir borç ilişkisinden doğan ve yerine getirilmesini gereken çeşitli borçlardan her biri olarak anlaşılmaktadır. Bu borç ilişkisinde belirli bir edimi yerine getirmekle yükümlü olan kişi borçlu ve bu edimin yerine getirilmesini talep hakkına sahip olan kişi ise alacaklıdır.

Cüz'i İcra (İcra Hukuku)

Cüz'i icrada borçlunun karşısında bir veya birkaç alacaklı bulunur ve borçlunun malvarlığı değerlerinden bir kısmı, alacağa yetecek derecede cebri icranın konusunu oluşturur; alacak ödendikten sonra artan para olursa borçluya iade edilir. İcra takibi, takip konusu talep hakkının niteliğine göre, ilâmsız icra, ilâmlı icra ve rehnin paraya çevrilmesi yoluyla takip olmak üzere üçe ayrılmıştır.

İlâmsız İcra

İcra ve iflâs hukukunda düzenlenen ilâmsız icra yolunun konusu, kural olarak yalnızca para ve teminat alacakları olabilir (İİK m. 42). Bir para alacağı için takip yoluna başvurmak istenirse, önceden mahkemede dava açmaya ve ilâm almaya gerek yoktur. Başka bir deyişle, mahkeme kararına ihtiyaç olmaksızın, alacaklı borçluya karşı doğrudan icra takibi başlatabilir. Alacaklı takip yapabilmek için bir senede dayanmak zorunda değildir. Buna karşılık, ilâmsız takip yolunda alacaklı icra takibi başlattığında, borçlunun süresi içinde itiraz etmesi, takibin kendiliğinden durması için yeterlidir. Bundan sonra alacaklı takibe devam etmek isterse, borçlunun itirazının kaldırılması için ilgili merciden talepte bulunmalıdır. İlâmsız icra altında üç tür takip yolundan söz edilebilir:

- Genel haciz yolu ile takip
- Kambiyo senetlere özgü haciz yolu ile takip
- Kiralanan taşınmazların ilâmsız tahliyesi

İlâmlı İcra

İlâmsız icra takibi kural olarak para ve teminat alacakları için başvurulabilen bir yoldur. Para ve teminat alacakları dışında kalan alacakların tahsili için ancak ilâmlı icra takibi yapılabilir. Örneğin, bir taşınır malın teslimini, bir işin yapılmasını veya yapılmamasını talep eden alacaklı, öncelikle mahkemede dava açmalı ve mahkemeden aldığı ilâma dayanarak ilâmlı icra takibi yapılmalıdır. Bununla beraber, para ve teminat alacaklarının tahsili için de önce mahkemede dava açarak ilâm alınmasına ve ilâmlı takip yapılmasına bir engel yoktur. İlâmlı icra takibi, alacak veya hak bir ilâma veya ilâm niteliğinde belgeye bağlanmışsa yapılabilir (İİK m. 38). İlâm, mahkemece davanın esası hakkında verilen kararın (hükmün) imzalanıp mühürlendikten sonra, yazı işleri müdürü tarafından taraflara verilen nüshasıdır. Kısaca taraflara verilen hüküm nüshası ilâmdır (6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) m. 301). İlâm niteliğinde belge ise mahkeme kararı olmamakla birlikte, kanunlarda ilâm

gücünde kabul edilen belgelerdir. Örneğin İİK m. 38'e göre, kayıtsız şartsız para borcu ikrarını içeren düzenleme şeklindeki noter senetleri, mahkeme huzurunda yapılan sulh veya kabul ilâm niteliğinde sayılmaktadır. Kural olarak ilâmlı icra takibi yapılabilmesi için ilâmın kesinleşmesi şartı aranmaz. Hatta kanun yoluna (istinaf veya temyiz) başvurulması dahi icra takibinin başlatılmasına veya takibe devam edilmesine engel olmaz (HMK m. 350, I).

İcra emrinde, ilâmda belirtilen şeyin ödenmesi, teslim edilmesi, yapılması veya ilâma uyulması gibi ihtarlar ile borçlunun başvurabileceği yollara ilişkin kayıtlar bulunur (İİK m. 24, II). Kendisine icra emri tebliğ edilen borçlu, ilâmsız icradaki (genel haciz yolu veya kambiyo senetlerine özgü haciz yolu) gibi her türlü sebebe dayanarak icra emrine itiraz edemez. Borçlu ancak İİK m. 33 ve m. 33/a'da öngörülen sınırlı sayıdaki (borcun itfa edilmesi, borçluya süre verilmesi veya alacağın zamanaşımına uğraması) sebeplere dayanarak icranın geri bırakılması yoluna başvurabilir.

Rehin Paraya Çevrilmesi Yoluyla Takip

Rehin maddî hukuk açısından aynı nitelikli bir teminat olup, icra hukukunda aynı teminatların özellikleri dikkate alınarak, rehin paraya çevrilmesi için özel takip yolları öngörülmüştür. Rehin, alacaklıya rehin konusu malın paraya çevrilmesi yetkisini sağlayarak, alacağı teminat altına alan sınırlı bir aynı haktır. Bir para alacağı rehinle teminat altına alınmışsa, alacaklı öncelikle rehin paraya çevrilmesi yoluyla icra takibi yapmak zorundadır. Rehne müracaat etmeden haciz veya iflâs yoluyla takip yapması mümkün değildir. Rehin paraya çevrilmesi yoluyla takipte, rehin konusu malın türüne göre, taşınır ve taşınmaz mallar bakımından farklı takip usulleri düzenlenmiştir. Rehin paraya çevrilmesi ilâmsız takip ya da belirli koşulların gerçekleşmesi halinde ilâmlı takip şeklinde yapılabilir.

Külli İcra (İflâs)

Külli icrada (iflâsta), borçlunun karşısında tüm alacaklıları yer alır ve borçlunun tüm malvarlığı cebri icra takibinin konusunu oluşturur; borçlunun haczi kabil tüm malları satılarak bilinen tüm alacaklıların tatmin edilmesi amaçlanır. İflâs, cüz'i icradan (icra takiplerinden) farklı olarak, tüm alacaklıların borçlunun tüm malvarlığından alacaklarını tahsil edebilmeleri amacıyla hizmet eden kolektif bir takip yoludur. İcra takibi, bir veya birkaç alacaklı için borçlunun borca yetecek miktardaki belirli mal ve haklarına yönelik olmasına rağmen, iflâs borçlunun tüm malvarlığına yönelerek tüm borçların ödenmesini amaçlar. Alacaklılardan birinin veya birkaçının talebi üzerine borçlunun iflâsına karar verilmesi halinde, borçlunun diğer alacaklıları da ayrıca icra (veya iflâs) takibi yapmaksızın alacaklarını borçlunun iflâs masasına yazdırarak tahsil edebilirler.

İflâsa Tabi Kişiler

Bir borçluya iflâs yoluyla takip yapılabilmesi için borçlunun iflâsa tabi kişilerden olması gerekir. Kural olarak, iflâsa tabi olan kişiler tacirlerdir. Zira, Türk Ticaret Kanunu'na göre, tacir her türlü borcu için iflâsa tabi kılınmıştır (6102 sayılı TTK m. 18, I). Kimlerin tacir olduğu veya tacir olmanın hüküm sonuçlarına tabi olacağı Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenmiştir. Tacirler gerçek kişi tacirler ve tüzel kişi tacirler olarak ikiye ayrılır. Gerçek kişiler bakımından, bir ticari işletmeyi kısmen de olsa kendi adına işleten kişi tacirdir (TTK m. 12, I). Tüzel kişiler bakımından ise ticaret şirketleriyle, amacına ulaşmak için ticari bir işletme işleten vakıflar, dernekler ve kuruluş kanunlarına göre özel hukuk hükümlerine göre

yönetilmek ve ticari şekilde işletilmek üzere devlet, il özel idaresi, belediye, köy gibi kamu tüzel kişileri tarafından kurulan kurum ve kuruluşlar da tacir sayılırlar (TTK m. 16, I).

Takipli İflâs

Bir borçluya karşı ancak bir para alacağı nedeniyle iflâs takibi yapılabilir; para alacağı dışındaki diğer alacak haklarının ifası için (örneğin bir taşınırın teslimi veya bir işin yapılması gibi) iflâs takibi yapılamaz. İflâs takibi yapılabilmesi bakımından para alacağının miktarı dikkate alınmaz; önemli olan, vadesi gelmiş bir alacağın ödenmemiş olmasıdır. Para alacağı, poliçe, bono, çek gibi bir kambiyo senedine bağlanmışsa, kambiyo senetlerine özgü iflâs yoluyla takip yapılması da mümkündür. Rehinle güvence altına alınan alacaklar bakımından ise icra hukukunda geçerli olan önce rehnin paraya çevrilmesi yoluyla takip yapma zorunluluğu iflâsta da geçerlidir (İİK m. 45, I); başka bir deyişle bir para alacağı rehinle güvence altına alınmışsa, kural olarak, doğrudan iflâs takibi başlatılması mümkün değildir. Ancak, alacak aynı zamanda kambiyo senedine bağlanmışsa, rehnin paraya çevrilmesi yoluyla takip yapmadan önce iflâs takibi yapılabilir. Takipli iflâsta borçlunun iflâsına karar verilebilmesi için, alacaklı tarafından, borçluya karşı, icra dairesinde iflâs takibi başlatılmalıdır.

Takipsiz (Doğrudan) İflâs

Takipsiz iflâsta, takipli iflâstan farklı olarak, alacaklı, borçluya karşı önce iflâs takibi yapmadan (İİK m. 177, I; m. 178, I; m. 179, I), doğrudan Asliye Ticaret Mahkemesinde iflâs davası açarak, borçlunun iflâsına karar verilmesini talep edebilir. Asliye Ticaret Mahkemesinde doğrudan iflâs davası açılabilmesi için, İcra ve İflâs Kanunu'nda düzenlenen özel iflâs sebeplerinden birinin gerçekleşmiş olması gerekir. Ayrıca doğrudan iflâs davasını alacaklı açabileceği gibi, bazı hallerde borçlu da ticaret mahkemesine başvurarak kendi iflâsına karar verilmesini talep edebilir. Doğrudan iflâs sebepleri alacaklının talebiyle doğrudan iflâs sebepleri ve borçlunun talebiyle doğrudan iflâs sebepleri olarak ikiye ayrılır. Alacaklının talebiyle doğrudan iflâs sebeplerinin başlıcaları: borçlunun yerleşim yerinin belli olmaması, taahhütlerinden kurtulmak amacıyla kaçması, alacaklının haklarını ihlal eden hileli işlemlerde bulunması, haciz yoluyla takipte, haczi mümkün olan mallarını saklaması, ödemelerini tatil etmiş olması, ilâma dayanan alacağı icra emriyle talep edilmesine rağmen ödememiş olması gibi sebeplerdir (İİK m. 177). Yukarıdaki sebepler söz konusu olduğunda, borçlunun borcunu ödeyemeyecek durumda olduğu veya ödememe niyetiyle hareket ettiği varsayıldığından, önceden iflâs takibi yapılması şartı aranmamıştır. Borçlunun talebiyle doğrudan iflâs sebepleri ise borçlunun kendi iflâsını talep etmesinin ihtiyari veya zorunlu olduğu haller olarak iki gruba ayrılır.

İflâsın Hukukî Sonuçları

İflâsın açılması borçlu (müflis) ve alacaklılar bakımından çeşitli hukukî sonuçlar doğurur. Müflis bakımından bu sonuçlar; müflisin bütün mal ve hakları masa teşkil etmesi, müflisin iflas masası üzerindeki tasarruflarının iflâs alacaklılarına karşı hükümsüz olması, müflis aleyhine başlamış icra takipleri ve davaların durması şeklindedir. Alacaklılar bakımından bu sonuçlardan bazıları ise; iflâsın açılmasıyla borçların muaccel hale gelmesi, konusu para alacağı olmayan alacakların para alacağına dönüşmesi, alacaklara faiz işlemeye devam etmesi şeklindedir.

İflâs Tasfiyesi

İflâsın açılmasıyla birlikte sonuçları da ortaya çıkar. Ticaret mahkemesi, iflâs kararını iflâs dairesine bildirir, iflâs dairesi kararı hemen ilan eder; ayrıca iflâsın açıldığını tapu sicili ve ticaret sicili gibi ilgili resmi sicillere ve ilgili kurullara bildirir (İİK m. 166). İflâsın tasfiyesini dört temel aşamada incelemek mümkündür: Bunlar sırasıyla masanın teşkili, masanın idaresi, masa mallarının paraya çevrilmesi ve paraların paylaşılmasıdır.

İflâsın Kaldırılması ve İflâsın Kapanması

Müflis tasfiye devam ederken, belirli koşulları yerine getirmek suretiyle, alacaklıları ile anlaşarak veya tüm borçlarını ödeyerek iflâsın kaldırılmasına karar verilmesini talep edebilir. Borçlu bütün alacaklıların taleplerini geri aldıklarına veya bütün borçlarını ödediğine dair yazılı belge sunarsa ya da iflâs için konkordato talep edilmişse, asliye ticaret mahkemesinden iflâsın kaldırılması talep edilebilir (İİK m. 182). İflâsın kaldırılmasına karar verilirse, borçlu sanki hiç iflâs etmemiş gibi, iflâsın tüm hüküm ve sonuçları ile müflis sıfatı ortadan kalkar. İflâsın kapanması ise tasfiyenin sona ermesi sonucunda ortaya çıkan hukukî durumdur. Paraya çevirme ve paraların paylaşılması aşamalarının sona ermesiyle birlikte, alacağını tamamen tahsil edemeyen iflâs alacaklılarına aciz belgesi verilir. İflâs idaresinin tasfiyenin sona erdiğine dair raporunu Asliye Ticaret Mahkemesine sunmasından sonra, mahkeme iflâsın kapanmasına karar verir ve bu kararla tasfiye sona erer (İİK m. 254).